

TARIX

ТАНИҚЛИ ОЛИМ ВА УСТОЗ ПРОФЕССОР ПАРДА ИСМОИЛОВ - 80 ЁШДА

Мустафоқулов Рўзиқул Бойназарович,

*Термиз давлат университети ижтимоий фанлар факультети
бошланғич таълим кафедраси доценти, филология фанлари номзоди.
<https://orcid.org/0009-0005-2553-8845>*

Шариф Ёқубов,

*Термиз давлат университети ижтимоий фанлар факультети
бошланғич таълим кафедраси доценти, филология фанлари номзоди.*

E-mail: sharif.yoqubov@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0002-8677-1325>

UDK8/81(81,33)

Аннотация: Ўз соҳасининг билимдон устозларидан бири Парда Исмоиловнинг ҳаёт йўллари ва ижодий фаолияти ҳақида ушбу мақолада маълумот берилган. У ўз мутахассислик фанидан ташқари бўш вақтларида бадий адабиётга ҳам меҳр қўйиб ижод қилади. Эртаксевар болаларнинг севимли эртакчи бобосининг мингдан зиёдроқ эртаклари борлиги ҳақида маълумот берилади. У халқона эртаklar, масаллар, мақоллар, хикоялар муаллифи ҳисобланади.

Калит сўзлар: эртак, ривоят, афсона, жин, ажина, пари, сеҳр, жоду, пайғамбарлар, ҳайвонлар, шайтон.

Аннотация: В данной статье представлена информация о жизненном пути и творческой деятельности Парды Исмаилова, одного из знающих мастеров своего дела. Помимо своей специальности, в свободное время

он также любит художественную литературу. Любимый детский сказочник дедушка Эртаксевар имеет более тысячи историй. Он автор народных сказок, притч, пословиц, рассказов.

Ключевые слова: сказка, легенда, легенда, демон, морщина, фея, волшебство, колдовство, пророки, животные, черт.

Abstract: This article provides information about the life and creative activities of Parda Ismailov, one of the most knowledgeable teachers in his field. In addition to his specialty, he also enjoys writing fiction in his free time. It provides information about the fact that his grandfather, a favorite storyteller of children who love stories, has more than a thousand tales. He is the author of folk tales, parables, proverbs, and stories.

Keywords: fairy tale, legend, legend, jinn, fairy, fairy, magic, spell, prophets, animals,

devil.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUSTION). Ярим асрдан буён илм-маърифат майдонида ғайрат-шижоат кўрсатиб келаётган толмас устоз, етук олим Парда Исмоилов 1945 йилнинг 15 январь куни Бойсун туманининг Пойгабоши қишлоғида таваллуд топди. Барча тенгдошлари қатори етти ёшга тўлганда биринчи синфга қабул қилинди ва 1964 йил Бойсун туманидаги 1-сонли мактабни олтин медал билан тугатди. 1969 йилда Низомий номидаги Термиз давлат педагогика институти физика-математика факултетининг математика ва чизмачилик йўналишини тугатди.

1976 йилнинг декабр ойида П.Исмоилов Ойбек номи Термиз давлат педагогика институти (ҳозирги Термиз давлат университети)нинг математика кафедрасига ишга таклиф қилинди.

Профессор Парда Исмоилов - нозик таъб, қаттиққўл ва адолатли муаллим. Бу талабчанлик яхши устоз, яхши мураббийликнинг белгисидир. Соҳасининг билимдон устозларидан бири. "Чизма геометрия" фанидан узоқ йиллардан бери маъруза ўқийди ва амалий машғулотлар олиб боради. Ҳуснихатининг гўзаллигини кўриб, ёзувига ошно бўлиб қоласиз. Чиройли ёзиш сирларининг билимдони. Шириндан шакар суҳбатлари ўзгача: масал, матал, мақолларни қўшиб, қиёмага етказиб гапиради. Эшитганлар у билан яна суҳбатлашсам, деб қўмсаб юради. Юрагининг тўрида ижодга нисбатан катта эътиқод борлиги сезилиб туради.

Ижодкорлиги бизни янада яқинлаштирди. Билдикки, бадий ижодда ҳам ўзига ўта талабчан экан. Домла нафақат педагогик йўналишда, балки бадий ижодда ҳам олдинги сафлардан ўрин олган.

У 33 та китоб муаллифи: 12 та дарслик, 13 та ўқув қўлланма, 8 та услубий қўлланма, 4 та услубий-методик тавсиянома ва 100 дан ортиқ илмий мақолалари, 112 дан ортиқ ҳикоя ва ҳажвиялари республика, вилоят газета ва

журналларида эълон қилинган. Унинг "Ақл билан бахт", "Ота қарзи", "Сеҳрли таёқ ва Қурбақа қарздор бўлди", "Сўз ташрифи", "Қурбақа қарздор бўлди", "Сеҳрли шаҳар", "Хушфеъл бўлсанг, хуш ёқасан" каби эртаклар тўплами ҳамда "Шифо топай десанг" китоблари нашр юзини кўрган ва ўқувчилар қўлига бориб теккан. Эртаклар оламида яшаган эртакчи бобо Парда Исмоиловнинг мингдан ортиқ оригинал эртаклари нашр юзини кўрди ва ўқувчилари қўлига бориб тегди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Парда Исмоиловнинг профессор, ижодкор олим бўлиши тасодифий эмас. Чунки Бойсун тумани академик Мулла Эркаев, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев, Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азим, ёзувчи, жамоат арбоби Эркин Аъзамов, профессорлар Жаббор Омонтурдиев, Шукур Хуррамов Гаффор Саматов, Бекпўлат Умуркулов, Шомат Саматов, Хурсанд Холиқов каби юзлаб олимлар, шоирлар, жамоат арбобларини етиштириб берганлиги сир эмас.

Парда Исмоилов билан бўлган кўпгина суҳбатларимиз илм-фан, маърифат, бадий ижод ҳақида борган. Домла менинг халқ оғзаки ижоди билан шуғулланишимни билиб, кўпроқ суҳбатларимизни шу соҳага қаратарди. Бир суҳбатимизда домла аждодлари, ота-боболари ҳақида оғиз очиб қолди¹.

- "Рўзиқул домла менинг отамни бутун бойсунликлар Исмоил Заргар дер эдилар. Отамнинг оталарини Қўлдаш амин дер эдилар. Шунингдек, бизнинг авлодимизнинг хотираларини гўёки "магнит"га ўхшатганлар. "Буларга хотирадан худо берган" деб гапиришардилар. Бир кўрган нарсасини асло эсдан чиқармас, эшитганини эса унутмас эканлар. Ҳатто, собиқ шўро даврида қадриятларимиз ўзига яраша ҳолга келиб қолган давр эди. Ўша йиллари айрим кишилар ота-онасининг, қариндош уруғларининг қабрини зиёрат қилишга ҳам

¹ 1993 йил 18 декбрдаги суҳбатдан.

эътиборсиз эдилар. Оқибат, унинг қайси қабр эканлигини эсдан чиқариб қўйганлар ҳам бўлган. Шундай пайтларда уни топиш учун отамдан келиб сўрар эдилар. Шунда отам қабрнинг қаерда эканлигини аниқ-тиниқ айтиб юборар эдилар. Топа олмаганлар эса яна қайтиб келиб, бобо ўзингиз бориб кўрсатиб беринг, деб эргаштириб кетишар эди”.

Хатто, Исмоил Заргар бобо ҳамқишлоқларининг авлод шажараларини ҳам адашмасдан айтиб бериш қобилиятига эга эдилар. Мен юқоридаги фикрларни бежизга келтирмадим. Аллоҳ инъом этган хотирадан домламиз ҳам четда қолган эмас.

Яна бир суҳбатимизда домла ўзи тўқиган жуда кўп эртақлар қўлёзма ҳолида борлигини айтиб қолди. Уларни менга беришини, таҳлил ва талқин қилиб ҳамкорликда нашрдан чиқаришни таклиф қилдим. Домла рози бўлгандай бўлди, аммо домла менинг таклифимни қабул қилмади шекилли, жим бўлиб кетди².

Мен домланинг эртақларини анъанавий эртақлар бўлса керак, деган фикрда эдим. Орадан бир йил ўтар ўтмас “Ақл билан бахт³” номли эртақлар тўпламини нашрдан чиқарибди. Домланинг кўп сонли эртақларини ўқиб чиқдим. Ўқиган сайин, яна ўқигим келарди. Энг асосийси уни болаларга ўқиб берсангиз нур устига аъло нур бўлади.

Мен юқоридаги тусмол фикримдан қайтдим. Эртақлар Парда Исмоиловнинг ўзи тўқиган, ўз қаламига мансуб эртақлар экан. Ижодкор домланинг бирин-кетин 10 та эртақлар тўплами китоблари нашр юзини кўрди, севимли ўқувчилари қўлига бориб тегди.

Маънавият ва маърифат, яхшиликнинг фазилатлари, ёмонликнинг хунук оқибатлари ҳақидаги ҳаёллар, фикрлар оғушида юради. Шу боис, у халқона эртақлар, масаллар битади.

“Парда Исмоиловнинг масал ва ҳикоялари, эртақлари матбуотда тез-тез

эълон қилинганлигининг гувоҳи бўлгансиз. “Ақл билан Бахт” эртақлар тўплами унинг ижод соҳасидаги биринчи китоби. Китобдаги эртақлар ўқувчини чуқур ўйга толдиради, ҳаётий хулосалар чиқаришга ундайди, кўнгилда эзгу туйғуларни уйғотади”⁴.

Домланинг эртақларида халқ оғзаки ижодига хос барча сифатлар ўрин олган. Хусусан, жамоатчилик, оғзакичилик, анъанавийлик, эртақларнинг ғоявий йўналиши, композицияси қаҳрамонларнинг вазифалари ўз ўрнида тасвирга олинган. Бунинг учун эртақчининг яъни, ижрочининг ижодий қобилияти, дунёқараши, воқеликни акс эттира олиш иқтидори, эртақчилик анъаналарини қай даражада билиш тажрибаси, руҳий ҳолатлари билан боғлиқ ҳолда амалга оширилган. Эртақларидаги ўзига хослик хусусияти - воқеабандлик, бирор воқеани мукаммал ҳикоя тарзида баён қилиши кўзга ташланиб турибди. Тингловчида бадий завқ ўрнатиши, ҳаяжонга солиши, ижобий қаҳрамонлар тарафида туриб рақиб қаҳрамонларига қарши курашга чорлаши табиий тасвирларга эга.

Муаллиф эртақларининг ўзига хос ғоявий мавзу йўналишини ва таълимий эстетик функцияларини яхши англаб етган. Шу сабабли ҳам эртақларидаги қаҳрамонларини ғайри табиий кучларга қарши қўйиб, ғайри табиий нарса ва мўжизали қушларни, девларни, қизлар ва паризодлар, маликалар, бедаво дардларга дори топилиши каби эпизодларни ёрқин очиб берган.⁵

Шу ўринда А.М.Горкий фикрини келтириб ўтмишни маъқул кўрдим “эртақларда ҳаммадан ҳам уйдирма” ҳодисаларни олдиндан кўра билувчи тафаккуримизнинг ажойиб хусусияти... Фикримизча, инсоннинг ажойиб хусусиятларидан бири - “Фараз”ни ҳам

² Бу суҳбат 1995 йил 18 декабр бўлиб ўтган.

³ Исмоилов П. Ақл билан бахт. Адабиёт жамғармаси, Тошкент- 2006, 4-бет.

⁴ “Ақл билан бахт,” “Адабиёт жамғармаси”, нашриёти, Тошкент-2006, 3-бет

⁵ Горький М. Адабиёт ҳақида. Тошкент.1962, 319-бет.

худди шу фантазия, “уйдирма вужудга келтириб тарбиялаган”⁶.

Ёзувчининг юқоридаги фикрларидан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, “Фантастика эртак мезони унинг “жони ва қонидир”. Агар эртакларда юқоридаги сифатлар кўринмаса, у куруқ “суяк”ка ўхшаб қолади. Муаллиф эртакларининг мағзи фантастика, сеҳр жодулардан ҳам куруқ қолган эмас. Бу усул ҳам ишончли меъёр даражада амалга ошган. Улар ўсиб келаётган болаларимизнинг таълим, тарбия, маърифат, иззат-хурмат каби инсоний фазилатларини тарбиялаш хизматига бўйсундиришган. Домланинг эртакларида кўпроқ нуруний- кексалар, донишмандлар, падари бузрикворлар тингловчи диққатини жамлаб, уларни эртак эшитишга ундайди.

Эртакларининг ер ости, ер усти, парранда-ю даррандалар, дев, алвасти, ёвуз кучлар, кўҳиқоф тоғи, инс-у жинслар пайғамбарлар, шахзодалар, дуолар, азроил, жаброил, кўса, шайтон, иблислар лашкари ва бошқалар эртакларининг икки кутб қаҳрамонларидир.

Юқоридаги фикрларимизга қўшимча ҳолда шуни айтиш ўринлики, Парда Исмоилов ўзига хос услубда эртаклар тўқишда: образлар талқинига, ғоявий мазмунига ва конфликтга, сюжет ва композицияга, фантастик уйдирмаларга жиддий эътибор қаратиб, уларни ўрнида қўллай олган. Эртак қаҳрамонларининг тили ва тасвирига қатъий амал қилган.

Шунингдек, эртакларда ҳаёт, яхшилик ва ёмонлик, бахт наъшидалари, қайғу-ғам изтироблари, севги-муҳаббат, вафо-садоқатнинг қувончлари оҳанграбо оҳангларда тараннум этилган.

Устоз П. Исмоилов болалар учун ҳам бир қатор эртаклар яратганки, уларда ўсиб келаётган авлодни юртсеварлик, инсонпарварлик, табиатга муҳаббат, аجدодлар анъаналари, халқимизнинг эзгу қадриятларига садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг ахлоқий, эстетик туйғуларини ўстириш ният қилинган.

Ҳа, ҳаёт тараккиётда, авлодлар ўсиш-улғайишда. Анъаналар занжир ҳалқаларидай авлодларни бирлаштиради: Эртак тинглаб, унинг қаҳрамонлари бўламан деган мактабга қадам қўяётган болалар Ватан тараккиётига муносиб ҳисса қўшувчи, унинг фаровон келажагини таъминловчи ворислар бўлиб етишади, болалик ҳаёллари нурафшон туйғулар эртакларда ўз ифодасини топган.

Эртакчи бобо Парда Исмоилов адабиёт сўз санъати эканлигини яхши англаб етган сўз “заргар”и сўзнинг сеҳрли қудратини ўз эртаклари қатига синдирган. Шоирларнинг маҳорати ҳам сўздан қай тариқа усталик билан ўз ўрнида таъсирчан фойдаланишларига қараб белгиланишини домла ёдда тутлади.

Парда Исмоилов эртакчиликда киши характери болаликдан шаклланиши, “бўлармоннинг боласи бошдан маълум”, дея мақолда таъкидланганидек, бола хатти-ҳаракатларида унинг табиати, ниятлари, қизиқишларининг ифодасини топиши, кўпроқ яхшиликларга бошқариш, зарурлиги ғояси илгари сурилган.

Қисқаси, профессор Парда Исмоиловнинг болаларбоп асарлари содда тилда ёзилгани, муҳим ахлоқий-тарбиявий ғоялар ташиганлиги билан ўзига хос ибратга лойиқ.

“Бир бор экан, бир йўқ экан ...” Ё, товба, нақадар ёқимли оҳанг! Оҳанграбога ўхшайди. Ҳаёлни бирдан ўзига тортади. Гап бор нарса ҳақидами ёки йўқ нарса ҳақида? Бунинг аҳамияти йўқолади, энди кўнглингиз тафаккур бўшлиқлари, ҳаёлот осмони сари парвозга отланади.

“Эртаклар бизнинг бешигимизни тебратган, болалик кўнглимизни овутган. Эртак ўқисам, эртак эшитсам ёки у ҳақида сўз кетса, ҳаёл мени узоқ болаликка бошлаб кетади. Бу эртаклар нақадар сеҳргар, нақадар дилтортар эди! Лекин энди уларнинг кўпи эсимда йўқ ва нашр этилаётган ҳатто, эртак китобларидан ҳам ўрин олмаган. Ўша эртакларни мароқ билан айтувчи кишилар ҳам аллақачон оламдан ўтиб кетишган. Бу эртакларни хотирада болаликда эшитганларимнинг

айримлари холос. Хайрият, улар қатида, қайси бир “сеҳргар”лар гўшасида яшаётган экан.

Уларни сақлаб қолмаганлигимиз ёки ёзиб қўймаганимиз учун кўп афсуҳнадомат чекам, гоҳо ёлғиз қолиб, эслаганимда ўксиниб қўяман” дейди эртақчи Парда бобо. Биламизки, эртақлар халқ мулки, битмас - туганмас, тўзимас хазина.⁷

Парда Исмоиловнинг қаламига мансуб эртақлар сизни гоҳ шоҳлар саройига, гоҳ деҳқонлар даласига, гоҳ табиблар даврасига, гоҳ парилар оламига, гоҳ сеҳр – жодулар уммонида бошлаб боради, Муаллиф оталаримиздан эшитган эртақларни имкон қадар тиклашга интилган, уларнинг айримларини бириктириб, янги эртақ яратишга ҳаракат қилган, энг муҳими, эртақ руҳини сақлаган.

Улар халқ эртақларига ҳамоҳанг. Шунинг учун уларда эшитган эртақларимизга ўхшаш тасвирлар учраши ҳам мумкин. Чунки халқ эртақлари оғиздан - оғизга ўтиб, олам кезади. Айримлари шу тариқа “йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб” янги ранг олади, янги тасвирлар билан бойийди. Буларнинг барчаси сўзловчи томонидан яхшилик ниятида қилинади.

Домланинг ушбу эртақларида анъанавий қонуниятларига ҳос ёвузлик устидан эзгулик ғалаба қилади, баднафсликдан инсоф устун келади, меҳнаткаш текинхўр устидан ғолиб бўлади, ожизлар кучга тўлади, бахтсизлар бахт соҳибига айланади. Уларни ўқиганда, ўқувчини ҳайрат ва ҳаяжон тарк этмайди.

Болаларнинг завқи-ку бўлакча. Кексалар ҳам халқ эртақларини тинглаб, эртақка айланиб қолган олис болаликка қайтгандай бўлади. Инсон ўз эртақ ва дostonларига ишониб яшайди. Эртақ, дostonларда эса мазлумлар зулм остида қолиб кетмайди, уларни озодликка, хурликка олиб чиқувчи қаҳрамон оддий халқ орасидан етишиб чиқади. Не бир қийинчилик, не бир синовлардан, беҳисоб

чиғириқлардан ўтиб, куч қувватга тўлади. Ботирлик, паҳлавонлик, донолик ва тадбиркорликка эришади. Оқибатда ўзгаларни ҳам бахтга етаклайди, ўзлари ҳам саодат топишади. Эртақ ўқиган киши саодатманд бўлади, йўлчи юлдузлар борлигига яна бир бор ишониб, саргузаштига шерик, ақл- заковатга тўлади ва ўзи ҳам гўё қаҳрамонга айланиб қолади. Энди унинг қалбида эзгулик, диёнат, меҳр - оқибат, янгиликка интилиш туйғуси янада жўш уради. Болалар кўнгли янги қувончлар билан бойийди⁸.

“Эртақлар қанчалик ўхшаш бўлмасин, бадий шакл, образлар талқини, тил воситалари жиҳатидан ўзаро фарқ қилади”⁹ деганларидек Парда Исмоиловнинг эртақларида анъанавий эртақларга ўхшашлик учраши эҳтимолдан ҳоли эмас. Аммо, кўчирмачилик излари эртақларида сезилмайди. Чунки, домланинг ўз тили ва услуби асосида эртақлар ижод қилинган.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Биз профессор, олим эртақчи бобога темирдек мустаҳкам соғлиқ тилаган ҳолда янада қизикдан қизик эртақлар кутиб қоламиз. Шундай қилиб мақоламиз, эртақларимиз қаҳрамонлари ўз мурод-мақсадларига етибди.

⁷ 207-йил 18-мартдаги суҳбатдан

⁸ Юқорида кўрсатилган китоб 7 бет.

⁹ Ўша асар 192 б.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТРАТУРА / REFERENCES):

1. Абдурасулов М. Ўзбек маърифатпарвар шоирлари илм-маърифат ҳақида. “Ўқитувчи” нашриёти. Тошкент. 1972.
2. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди Тошкент. “Ўқитувчи”. 1990.
3. Мадаев О., Собитова Т. Халқ оғзаки поэтик ижоди. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. Тошкент. 2001.
4. Мустафоқулов Р. Сурхон Адиблар болаларга. Тошкент. “Ёзувчи” нашриёти. 2000.
5. Мустафоқулов Р. Сурхондарё фольклорининг ҳозирги яшаш ҳолати ва бадийяти. 2023.